

„WARTOŚCI W PRZEDSZKOLU”

REFERAT

OPRACOWAŁA: MGR EWELINA JANOWSKA

MIEJSKIE PRZEDSZKOLE NR 41 W CZĘSTOCHOWIE

Pojęcie wartości jest definiowane w różnych naukach. „W ujęciach filozoficznych, wartości są cechą przypisywaną rzeczom lub zjawiskom. W psychologii, wartość wiąże się ze zjawiskiem wyboru, w ujęciu socjologicznym, mają one wymiar społeczny. Humanistyczne ujęcie wartości polega na wskazaniu, co człowiek lub grupa społeczna ceni, uważa za ważne i tak traktuje w swych przekonaniach i przeżyciach”¹. Trudno jest, jak widać, jednoznacznie wyjaśnić pojęcie wartości. S. C. Michałowski, rozważając różne podejścia do rozumienia i istoty tej kategorii, dochodzi do wniosku, że „najczęściej są wymieniane trzy definicje wartości: wartość jako to wszystko, co jest cenne i godne pożądania; wartość jako odpowiedź na potrzebę; wartość jako idea stanowiąca przedmiot i cel dążeń ludzkich”². W pedagogice, wartości wiążą się z rozwojem człowieka, z kształtowaniem jego osobowości. Dobro kieruje człowieka w stronę duchowości, pomaga dostrzec potrzeby innych i chroni przed złym postępowaniem. Prawda umożliwia poznanie rzeczywistości i strzeże przed fałszem, zakłamaniem. Piękno jest źródłem radosnych przeżyć. Wśród ogólnoludzkich wartości w pedagogice, wymienia się również: humanizm, demokrację, wolność, równość, bezpieczeństwo, godność, pokój, pracę, sprawiedliwość, przyjaźń, szacunek, odpowiedzialność, sumienność, życzliwość i inne. Wartości są związane z wychowaniem. Związek wychowania z wartościami wynika z istoty tego procesu. Wychowanie bowiem, rozumiane jako prowadzenie człowieka ku pozytywnym zmianom w osobowości, wytyczane jest właśnie przez określone wartości. Jak pisze W. Okoń, „(...) Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo - instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno - motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia”³. Wartości nadają więc kierunek wychowaniu, wytyczając działania wychowawców i wychowanków. Nie można wskazać właściwego kierunku rozwoju człowieka tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym, bez odniesienia do wartości uniwersalnych. Były już próby budowania ładu świata z odrzuceniem takich wartości, jak np. wolność, równość, pokój, prawo do życia, a ich miejsce zajęły: walka, nienawiść, dyktatura. Zawsze skutki były tragiczne. Przykładem mogą być tu choćby dwa straszne totalitaryzmy XX wieku.

Wychowanie dziecka jest procesem wielopłaszczyznowym i długotrwałym, a zwłaszcza wychowanie do wartości. O ukształtowaniu człowieka pod względem moralnym będziemy mogli powiedzieć wtedy, kiedy urzeczywistnią się w nim pożądane wartości, kiedy staną się integralnymi elementami jego osobowości. „Głównym celem wychowania przedszkolnego jest rozwój dziecka. Jest on rozumiany całościowo, we wszystkich warstwach osobowości, a zadaniem

1. J. Pólturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1999, s. 37.

2. S. C. Michałowski, *Życie w rodzinie a budowanie świata wartości*. [W:] K. Denek, U. Moszczyńska, W. Moszczyński, S. C. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, Kraków 2003, s. 181.

3. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 445.

przedszkola jest jego stymulowanie i ukierunkowywanie⁴. W każdej z warstw osobowości zmiany dokonują się w dużej mierze pod wpływem przekazu wartości płynącego z różnych źródeł. Wśród nich ważne miejsce zajmuje właśnie przedszkole. W oparciu o analizę „Podstawy programowej wychowania przedszkolnego”, można wskazać wartości, które wytyczają kierunek pracy z dziećmi. Są wśród nich np.: radość, zdrowie, bezpieczeństwo, odkrywanie świata, kultura, tradycja, aktywność, samodzielność, twórczość, poczucie sprawstwa, serdeczność, życzliwość, szacunek, spotkanie z drugim człowiekiem, dobro, prawda, miłość, piękno. Te i inne jeszcze wartości to, jak widać, wartości uniwersalne. Wynika to z faktu, że przedszkole jako instytucja celowo powołana do wychowania dzieci, ma też za zadanie zapewnić ciągłość trwania tychże wartości w społeczeństwie i zgodnie z nimi kształtować rozwój dzieci. Wprowadzanie dziecka w świat wartości to długotrwały, złożony proces, podlegający wielorakim uwarunkowaniom. Niektóre z nich pochodzą ze środowiska, w którym przebiega wychowanie, inne tkwią w samym dziecku.

Warto przypomnieć, jak przebiega rozwój moralny dziecka. Psycholog dziecięcy Piaget wyodrębnił dwa stadia rozwoju moralnego, wskazując jednocześnie, że mają one związek z rozwojem społecznym. Dzieci w wieku przedszkolnym uważają, że coś jest dobre lub złe, bo rodzi określone konsekwencje. Na tym etapie rozwojowym ma miejsce automatyczne posłuszeństwo dzieci wobec zasad, bez rozumowania czy też oceniania. Zależność ta wynika z uczenia się w konkretnych sytuacjach, gdzie dominuje myślenie przyczynowo - skutkowe i konkretno – obrazowe. Okres przedszkolny to pierwszy etap kształtowania się pojęć moralnych u dzieci. Jednocześnie jest to bardzo ważny okres w życiu człowieka, będący podstawą do dalszego kształtowania się postaw moralnych, oceniania ich i wartościowania. Z chwilą, kiedy dziecko nabywa więcej doświadczeń, zaczyna się orientować w szerszej rzeczywistości, kiedy posiada zdolność myślenia abstrakcyjnego, zapoczątkowuje się też względnie trwała postawa moralna, czyli drugi etap rozwoju moralnego. Świat wartości nie jest dla dziecka dostępny wprost, nie jest widoczny bezpośrednio, tak jak np. świat rzeczy czy ludzi. Wartości trzeba niejako wydobyć z chaosu świata. Jednak natura dziecka nie zawsze mu to „ułatwia”. Myślenie dziecka jest konkretne, szuka ono odniesień do rzeczywistości. Tymczasem pojęcia określające wartości nie mają desygnatów. Nie można pokazać sprawiedliwości, uczciwości czy pokoju w taki sam sposób, jak da się to zrobić z drzewem, książką, zabawką czy innym przedmiotem. W procesie wprowadzania dziecka w świat wartości ważne jest więc, by w każdej sprzyjającej sytuacji tłumaczyć mu, na czym polega urzeczywistnianie tychże wartości, odwołując się do konkretnych zachowań. Dziecko potrzebuje wielu doświadczeń, by zrozumieć ich prawdziwy sens.

Rozwój moralny młodego człowieka jest w pełni uzależniony od warunków, w jakich jest kształtowana postawa moralna poszczególnych osób. To, czy młodzi ludzie będą potrafili odróżnić dobro od zła i będą posiadali wysoką wrażliwość moralną, zależy od rozwiniętej u nich dojrzałości moralnej. Wiadomo, że postawa moralna kształtuje się przez lata, a wychowanie przedszkolne, ze względu na okres rozwojowy człowieka, jest początkiem tego rozwoju. Toteż rola nauczyciela i wszystkich osób, które biorą udział w procesie wychowawczym, jest ogromna. Każdy wychowawca ma nie tylko nauczyć dzieci odróżniania dobra od zła, dostarczać rzetelnej wiedzy o tym, na czym polega czynienie dobra lub wyrządzanie zła, ale przede wszystkim pozytywnie wpływać osobistym przykładem na kształtowanie u młodych ludzi konkretnych zachowań i postaw moralnych. Bezsporne jest twierdzenie, że wychowanie moralne jest wychowaniem do wartości ogólnych, które powinny kształtować prawidłowe rozumienie dobra, prawdy i piękna. Dobroć jako wartość ma wiele cech charakterystycznych, takich jak: ciepło, serdeczność, czujność, gotowość służenia innym,

4. A. Klim-Klimaszewska, Pedagogika przedszkolna, Warszawa 2005.

bycie pracowitym, życzliwym, pomocnym. Wszystkie te wartości są fundamentem, na którym można budować osobowość człowieka pozytywnie nastawionego do świata. Tymczasem otaczająca nas rzeczywistość jest coraz trudniejsza. Niedoceniając wartości wychowania moralnego prowadzi do wzrostu zjawiska brutalizacji życia, a także do przejawów patologii społecznej w postaci agresji, nietolerancji, znieczulicy. W dzisiejszym świecie istnieje zapotrzebowanie na wartości moralne, bez których świat nie jest w stanie istnieć.

Kształtowanie umiejętności społecznych, jak i zachowań wśród dzieci odgrywa znaczącą rolę w ich późniejszym życiu. Dziecko w przedszkolu nawiązuje pierwsze interakcje ze swoimi rówieśnikami, poznaje określone zasady i normy obowiązujące w społeczeństwie. Tym samym przystosowuje się do nowego środowiska, jakim jest przedszkole. W społeczności przedszkolnej zaspokaja potrzebę kontaktu z rówieśnikami, uczy się określonych form zachowań a także przestrzega określone zasady i reguły współpracy. W trakcie zabawy uczy się panować nad swoimi emocjami, wyrażać i identyfikować własne potrzeby jak i uwzględniać potrzeby innych. Dlatego realizacja zadań skierowanych na kształcenie umiejętności społeczno - moralnych wymaga zorganizowania określonych sytuacji wychowawczych. Wraz z formalnym rozpoczęciem uczęszczania do przedszkola, które jest pierwszym intencjonalnie tworzonym środowiskiem, ważnym dla rozwoju i wychowania dziecka, zdecydowanie wzrasta liczba i różnicuje się charakter interakcji społecznych. Grupa przedszkolna staje się dla dziecka terenem zdobywania nowych doświadczeń, kompetencji i postaw społeczno - moralnych. Placówka oświatowa stwarza warunki dla przewyciężenia charakterystycznego dla tego wieku egocentryzmu. Małe dzieci nie zawsze chętnie podporządkowują się normom grupy, a wartości takie jak: sympatia, współczucie, koleżeństwo kształtują się powoli, przeplatając z zachowaniami aspołecznymi typu: rywalizacja, zazdrość. W kontaktach z rówieśnikami i z dorosłymi, dziecko zaczyna również poznawać samego siebie, zdawać sobie sprawę ze swoich możliwości, tworzyć sobie wyobrażenia o sobie samym i szukać swojego miejsca w społeczności. Obraz, który dziecko tworzy o sobie samym, staje się znaczącym regulatorem jego zachowania, częścią składową jego życiowej postawy, wpływa na jego stosunek do rzeczy, osób, jest dominującą cechą społeczno-moralnego rozwoju dziecka. Dziecko przekraczając próg przedszkola, staje się członkiem grupy przedszkolnej, z czym wiążą się określone, nowe dla niego prawa i obowiązki. Rola "przedszkolaka" podejmowana jest przez dziecko najczęściej z konieczności i nie zawsze w zgodzie z jego własnymi potrzebami. Dotyczy to zwłaszcza dzieci 3 - letnich, u których nie występuje jeszcze potrzeba nawiązywania kontaktów z rówieśnikami. Dla takiego dziecka początkowy okres pobytu w przedszkolu jest wyjątkowo trudny. Zadaniem nauczyciela jest stopniowe wprowadzanie dziecka w system norm regulujących współżycie w grupie, w taki sposób, aby doświadczenia dziecka, wyniesione z pierwszych kontaktów z rówieśnikami, miały charakter pozytywny. W przedszkolu każda sytuacja może posiadać określoną wartość wychowawczą ze względu na rozwój społeczno - moralny dziecka. Teren gromadzenia przez dziecko doświadczeń społeczno - moralnych, będących podstawą kształtowania się postaw, jest niezwykle rozległy. W praktyce oznacza to, że obszarem, na którym kształtujemy owe postawy, jest zarówno obszar edukacji umysłowej, estetycznej, jak też zdrowotnej. Podstawową formą działalności małego dziecka jest zabawa, która staje się dla niego pierwszą szkołą wychowania społecznego i moralnego. Pożornie nie wymaga specjalnych zabiegów organizacyjnych, poza zapewnieniem miejsca, czasu i odpowiednich zabawek lub innych przyborów. Gdy chodzi jednak o maksymalne jej wykorzystanie dla celów wychowania społeczno - moralnego, pewne kwestie z nią związane urastają do znacznej rangi. Doświadczenia wyniesione przez dzieci z działalności zabawowej mają charakter najtrwalszy. Szczególnie zabawy dzieci sześciolletnich są bogatym źródłem rozmaitych kontaktów społecz-

nych z tego względu, iż znajdują się one w najwyższym stadium swego rozwoju, wykazując cechy zespołowości. Są to więc zabawy grupowe, podczas których dzieci układają swoje wzajemne stosunki, dzielą się między sobą rolami, wyznaczają zadania, tworzą zatem własną, specyficzną dla siebie "społeczność". Zabawa zespołowa jest także z tego powodu wartościowym środkiem uspołeczniania dzieci, gdyż uczy je wspólnego dążenia do pewnego celu, sprzyja nawiązywaniu pierwszych przyjaźni między dziećmi, uczy uzgadniania między sobą różnych czynności, przyzwyczajają do postępowania zgodnie z ustalonymi zasadami. W zespołowych zabawach konstrukcyjnych dziecko podporządkowuje się wyznaczonym i pożądanym społecznie sposobom postępowania, odczuwa radość wspólnego tworzenia. W dążeniu do ukończenia zaplanowanej budowy, pokonuje trudności, ćwiczy swoją wytrwałość. Dziecko uczy się także rozumieć sens ludzkiej pracy, gdyż czynności swoje traktuje bardzo poważnie i dalekie jest od niszczenia swego wytworu. W zabawach tych, istotny dla uspołecznienia dzieci jest fakt wspólnego i zgodnego korzystania z materiału konstrukcyjnego. Zabawy konstrukcyjne ze współdziałaniem występują jednak dopiero wśród dzieci 5-6 letnich. Dzieci młodsze 3-4 letnie nie biorą przeważnie udziału we wspólnej zabawie tego rodzaju, jeśli bawią się koło siebie, to brak w tej zabawie współdziałania. Obok zabaw konstrukcyjnych duże możliwości w zakresie rozwoju postaw społeczno - moralnych stwarzają również zabawy tematyczne. Dziecko przyjmując na siebie pewne role (w zabawach typu: "W sklep", "U lekarza", "W dom") i naśladowując pracę ludzi dorosłych, ich zwyczaje, formy zachowania, uczy się przestrzegania aprobowanych społecznie form i kultury współżycia, utrwala jednocześnie wiadomości o życiu i pracy ludzi. Każda zabawa wymaga stworzenia odpowiednich warunków. Zabawki, narzędzia, materiały służące do zabawy, mają swoje wyznaczone miejsce, na które powinno się je odłożyć po skończonej zabawie. Sprzątając swoje miejsce pracy lub zabawy, dziecko uczy się poczucia odpowiedzialności za wspólną własność, za czystość, ład i estetykę otoczenia. Taką postawę można również kształtować poprzez prace samoobsługowe i użyteczne podejmowane przez dzieci. Czynności samoobsługowe zajmują wiele miejsca w życiu grupy dziecięcej. Dziecko musi ubrać się, umyć, nakryć do stołu, posprzątać po sobie. Wszystkie te czynności stwarzają równocześnie wiele okazji współdziałania i spieszności z pomocą. Ta pomoc i gotowość współdziałania następuje często samorzutnie. Specyficznym rodzajem prac o charakterze samoobsługowym, ale wykonywanym już w sposób świadomy, nie tylko dla siebie, lecz jakoby "w imieniu całej grupy", są dyżury. Można je określić jako "swoistą szkołę obowiązków". Dyżur w przedszkolu uczy samodzielności, rzetelności i samokontroli. Doskonałą formą stymulowania postaw prospołecznych dzieci w wieku przedszkolnym stanowią kontakty okolicznościowe, jako spontaniczne i niewymuszone oddziaływanie na dziecko. Stanowią one ważną formę pracy wychowawczo - dydaktycznej. Kontakty okolicznościowe mają głównie charakter indywidualny, dostosowany do możliwości społecznych i poznawczych poszczególnych dzieci. Znakomicie nadają się do bliższego poznawania dzieci i zdobywania ich zaufania, a przez to przyczyniają się do większej efektywności naszych oddziaływań wychowawczych. W procesie kształcenia postaw społeczno - moralnych dzieci nauczyciel zobowiązany jest do stwarzania takich sytuacji wychowawczych, które zachęcają do opiekowania się innymi ludźmi, a także innymi istotami żywymi. Sytuacje te posłużą do rozwijania wrażliwości dziecka na: cierpienie, ból, samotność ludzi bądź zwierząt potrzebujących pomocy. Czynności, które dziecko będzie podejmowało na rzecz określonych osób, mające na względzie ich dobre imię, zdrowie, majątek, życie, oparte są w znacznej mierze na zjawisku empatii, a więc zdolności wczuwania się w stany psychiczne innych ludzi, rozumienia ich i współodczuwania z nimi. Okazją do wywołania takiego właśnie nastawienia u dzieci i budowania systemu wartości dziecięcej jest kontakt dziecka z literaturą. Baśń, opowiadanie, wiersz, oddziałują emocjonalnie na dziecko, torują drogę przeżyciom moralnym, pogłębiają jego wrażliwość nigdzie, bowiem tak dobitnie nie jest postawiony problem do-

bra i zła. Dobroć, pracowitość, odwaga, a obok tego chciwość, skąpstwo, tchórzostwo i lenistwo przedstawione w dramatycznej akcji wzruszają dziecko do głębi i każą mu stanąć po stronie pozytywnych wartości moralnych. Dostarczane przykłady postaw społeczno-moralnych ludzi, wzięte z literatury, pozwalają na porównanie postaci fikcyjnych, ich emocji, sposobu postępowania z własnymi przeżyciami. W kształtowaniu właściwych postaw społeczno-moralnych dziecka podkreślić należy niebagatelną rolę nauczycieli wychowania przedszkolnego. To właśnie nauczyciel stanowi dla dziecka wzór osobowościowy, wykorzystuje różne sytuacje do dokonywania przez dziecko wyborów, uczy odpowiedzialności za ich konsekwencje, jest przewodnikiem po świecie baśni. Nauczyciel pomaga także w dokonywaniu przez dziecko oceny zachowań i zjawisk oraz wyciąganiu wniosków. Dzięki temu dziecko uczy się właściwej hierarchii wartości moralnych, właściwej orientacji etycznej, poznaje wartości życia ludzkiego, swoje miejsce w rodzinie i środowisku. Tylko oddziaływania wychowawcze podejmowane przez nauczycieli, którzy sami kierują się w życiu i pracy zawodowej zasadami moralnymi, prawdą i dobrem, przyniosą efekty w postaci właściwych postaw społeczno-moralnych dzieci i przygotowania ich do aktywnego uczestniczenia we wszystkich dziedzinach życia.

Każde dziecko jest niepowtarzalne, ma określone możliwości, ma inne lub podobne potrzeby. Zadaniem wychowawcy jest wspomaganie, stymulowanie jego rozwoju, traktowanie podmiotowo. Aby dziecko czuło, widziało swą niepowtarzalność, należy mu to uświadomić, pomóc mu budować pozytywny obraz samego siebie, rozwijać jego mocne strony, pozwalać mu na działania zgodne z jego możliwościami, potrzebami i zainteresowaniami. Należy wprowadzać dziecko w świat wartości, obserwować je i dawać mu to wszystko, co możemy, by uwierzyło w siebie.

„Fundacja ABC – Program Zdrowia Emocjonalnego sugeruje aktywne nauczanie 12 wartości /lub grup pokrewnych wartości/. Proponowane wartości dla dzieci w wieku przedszkolnym to:

- Szacunek – grzeczność i prawdziwa troska; jest to podstawa wszystkich wartości, szacunek do samych siebie i innych, w tym zwłaszcza dla kobiet i osób słabszych, dla państwa i jego instytucji, dla prawa, dla mienia i cudzej wartości, dla dobrych tradycji, ziemi, przyrody, zwierząt,
- Grzeczność /dobre maniere/ -w intencji, słowach, tonie, wyrazie twarzy,
- Uczciwość – wobec siebie, innych osób, zgodność zachowań z deklaracjami, prawdomówność, honor, ludzka przyzwoitość,
- Mądrość – działania z rozmysłem, przewidywanie długofalowych konsekwencji,
- Odpowiedzialność, rzetelność, wiarygodność,
- Odwaga – podejmowanie trudnych, ale słusznych i ważnych decyzji, umiejętność przeciwstawiania się złemu przykładowi lub naciskom, obrona własnych przekonań i dobrych impulsów,
- Samodyscyplina, wytrwałość, potencjał, /pełne wykorzystanie własnych możliwości/, motywacja, pracowitość, silna wola,
- Umiar, zasada złotego środka, /m.in. umiar w jedzeniu, w gromadzeniu rzeczy materialnych, w poglądach – bez popadania w skrajność itp./,
- Dobroć, altruizm, życzliwość, dostrzeganie i tworzenie piękna,
- Przyjaźń, lojalność, miłość, wierność,

- Sprawiedliwość, wyrozumiałość, wspinałomyślność, wybaczenie,
- Pokojowe nastawienie, zrównoważenie /kontrola emocji”⁵.

Podsumowując można stwierdzić, iż wartości stanowią standardy postaw i zachowań człowieka, określają kim jesteśmy, jak żyjemy i jak traktujemy innych ludzi.

Cały proces wprowadzania dziecka w świat wartości odbywa się w grupie społecznej, która stanowi naturalną drogę wchodzenia w skomplikowany świat współżycia i współdziałania społecznego.

Bibliografia:

1. Kwiatowska M., Podstawy pedagogiki przedszkolnej, Warszawa 1995.
2. Prus-Wiśniewska H., Zabawa konstrukcyjna a umiejętność współdziałania z rówieśnikami, Wychowanie w Przedszkolu 2000.
3. Walczyna J., Kształtowanie postaw społeczno-moralnych dzieci w wieku przedszkolnym, Warszawa 2000.
4. Dymara B., Łopatkowa M., Dziecko w świecie wartości, Kraków 2003.
5. Łaciak B., Świat społeczny dziecka, Warszawa 1998.
6. Pólturzycki J., Dydaktyka dla nauczycieli, Toruń 1999.
7. Michałowski S., Życie w rodzinie a budowanie świata wartości. [W:] K. Denek, U. Moszczyńska, W. Moszczyński, S. C, Michałowski, Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata, Kraków 2003.
8. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 2001.
9. Klim-Klimaszewska A., Pedagogika przedszkolna, Warszawa 2005.

5. Materiały z konferencji „Jak kochać dziecko – nowe odkrycia psychologii” zorganizowanej przez Fundację ABC XXI – Program Zdrowia Emocjonalnego, Warszawa 2000.